

МАЛКИТЕ ИКОНОМИКИ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И ВЛИЯНИЕТО ИМ ВЪРХУ НЕГОВОТО РАЗВИТИЕ

В края на 2010 г. в София се състоя двустранна работна среща между учени от Института за икономически изследвания при Българската академия на науките (БАН) и Института за световна икономика при Унгарската академия на науките (УАН) в Будапеща. Тя отразява етап от работата по научен проект по двустранното сътрудничество между двете академии на тема “Опитът на страните от Централна и Югоизточна Европа от членството им в Европейския съюз (ЕС) – последици от световната икономическа криза върху бъдещето на европейската интеграция и ролята на малките страни за развитието на Съюза”. Работата беше организирана в три панела, открояващи спецификата на разглежданите проблеми: икономическото управление в рамките на ЕС; ЕС и отношенията му с другите части на света; проблеми на отделните страни-членки.¹

Първият панел “Европейското икономическо управление” беше открит от *проф. Андраш Инотай*, директор на Института за световна икономика при УАН с доклад на тема “Управлението на разходите по справяне с кризата в Евророната, ЕС 2020 и бъдещето на европейската интеграция”. Авторът подчерта, че макар ЕС да не е главният причинител на световната финансова и икономическа криза, той е пряко засегнат и ще търпи последиците от нея. Като един от основните икономически играчи в света от ЕС се очаква да изиграе важна роля в мерките за излизане от кризата (като още не е ясно пасивни или активни ще бъдат те). В доклада са разгледани три въпроса: *първо*, предизвикателствата пред страните от Евророната и единната валута; *второ*, идеята за европейското икономическо управление; *трето*, дългосрочни перспективи за устойчив растеж и свързаната с това стратегия “Европа 2020”. Ако ЕС иска да стане реален участник в глобалните процеси както чрез запазване на сегашното си икономическо влияние, така и да повиши политическата си тежест в новия глобален свят, той трябва да даде ясен отговор на следните четири въпроса: да се дефинира какво означава “европейска идентичност”; широко-разпространеното и в дълбочина прието понятие за “европейска идентичност” да започне с дефинирането на т.нар. европейски ценности – съществуват ли и ако да, кои са те; ЕС като икономическа, но и политическа общност трябва да идентифицира и разпространи своите очаквания, приоритети и потенциалната си роля в международната система на XXI век. ЕС се нуждае спешно от стратегически доклад за неговата “мисия” за дълъг бъдещ период; такава стратегия трябва да се изпълнява под стро-

¹ Докладите са публикувани в специален брой на сп. “Икономически изследвания”.

гото ръководство на ЕС като реален глобален участник, а не да отразява “мека и несигурна амалгама” от взаимно конкуриращи се национални интереси.

Влиянието на световната финансова икономическа криза предизвиква твърде сериозни последици върху европейската интеграция, най-силните след разпадането на бившата социалистическа система преди около 20 години. Широко признато е, че за по-нататъшното си развитие европейската интеграция се нуждае винаги от вътрешни и още повече от външни шокове. В този смисъл кризата е силен външен шок. Според проф. Инотай може да се каже, че краткосрочните и незабавни мерки срещу нея са били управлявани подходящо. Някои предизвикателства пред ЕС, които имат устойчиво влияние върху “европейската конструкция” обаче, остават без отговори и реакция. Най-голямото предизвикателство е как Съюзът да остане основен икономически център и дори да увеличи политическата си мощ в мрежата на бързо променящите се международни отношения.

Доц. д-р Татяна Хубенова-Делисивкова (БАН) разгледа въпросите на националните фискални политики на новите страни от ЕС в контекста на провежданите реформи в неговото управление. По-конкретно тя се сприя на антикризисните политики и ограниченията им за постигане на икономически растеж.

Докладът на *доц. д-р Томаш Новак* (УАН) е посветен на влиянието на световната криза върху държавите от Централна Европа и в частност Унгария. Страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ), които са извън територията на Еврозоната, бяха ударени особено силно от кредитния срив. Предишният им бърз икономически растеж беше заменен от рецесия, което постави тяхната цел за догонване на равнището на развитие на старите държави от ЕС в съвършено различен контекст. Кризата показва на част от новоприетите страни от ЦИЕ, че растежът не може да бъде поддържан от щедър приток на капитали. Изобилната международна ликвидност от времето преди кризата изчезна, преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в региона намаляха драматично и свиването на пазара на облигации наложи изключително строги лимити за външното финансиране на бюджетния преразход. Кризата удари особено силно Унгария, тъй като страната беше вече на траекторията на по-бавен растеж след приемане на стабилизационния пакет през 2006 г.

В доклада на *Кристина Вида* (УАН) са разгледани процесите на вземане на решения в ЕС след разширяването и по-конкретно отразяването на интересите и влиянието на новите страни-членки. Тя използва четири понятия за влиянието на последните в ЕС: иновативно поведение (*agenda-setters*), съзидателно влияние (*decision-shapers*), пасивен подход (*decision-takers*) и страни, налагащи вето (*decision-blockers*), които понятия отразяват степента на твърдост при защитата на националните интереси. Това поведение е тествано и анализирано в доклада върху избрани сфери на

политиката (Обща аграрна политика, бюджет, вътрешен пазар, политика на социална кохезия, енергетика/климат, сигурност, правосъдие и др.), за да се идентифицира въздействието на новите страни върху европейската интеграция досега. Общият извод е, че за повечето малки и средно големи държави, а също и за новите бедни страни влиянието в ЕС не е лесно постижимо. В някои случаи като при Унгария е постигнат успех в иновативното поведение по отношение на правата на малцинствата, в Полша – при партньорството на Изток и др., докато в други редки случаи те действат като страни, налагащи вето - например Словения по отношение кандидатурата за членство на Хърватия, или Чешката Република по повод Лисабонския договор, макар че при тези случаи се е намерило компромисно решение. Такава практика обаче помага на новите страни да се учат как да провеждат политика от своите позиции на интерес. Един от изводите е, че тези държави досега водят самостоятелна политика, но трябва да се научат да работят в коалиция, още повече, че често интересите им съвпадат. В това отношение по-активна политика се очаква от България и Румъния като по-късно присъединили се в ЕС (2007 г.).

Вторият панел от доклади се отнася до външните за ЕС икономически отношения. В тази група особен интерес предизвиква докладът на *Андраш Секели-Доби* (УАН) на тема "Външноикономическите отношения на ЕС със страните от групата БРИК и по-специално с Китай". През последните години се повишава силно делът и значението на държавите от т. нар. група БРИК (Бразилия, Русия, Индия и Китай) и особено на Китай в световната икономика. Китайският модел може да се разглежда като акселерирана версия на японския, донесъл навремето голям успех на Япония и на икономиките в региона, наречени "азиатски тигри". През последните две десетилетия Китай се превръща в най-важния търговски партньор на ЕС, като техните отношения стават все по-симетрични. Макар и да има сфери, в които прилагат различни подходи, те имат много общи интереси и възможности за сътрудничество. За Унгария Китай е дългогодишен партньор. След падането на социалистическата система връзките между двете страни намаляват, при което Унгария губи почти всички предишни предимства. В рамките на ЕС обаче страната може да си върне част от предишните предимства и да се отворят нови възможности. Накрая докладчикът обобщава, че макар усилващата се роля на страните от БРИК в света да е категорична, те още не са готови да поемат водещото място на САЩ, ЕС и Япония.

Предмет на изследване в доклада на *Чаба Вайнер* (УАН) са външните влияния на страни от ЕС с други държави в света. Той разглежда този въпрос на примера на отношенията с Русия като голям инвеститор в Унгария. След като Русия става пети най-голям инвеститор в света през 2008 г., Унгария е засегната силно от световната криза. Като анализира страните-инвеститори, авторът твърди, че ПЧИ от типа отиване-върщане и

трансбордиране значително прикриват реалните източници. При разглеждането на разпределението на ПЧИ по региони се откроява висока концентрация в някои от тях. Проследявайки инвестициите от Русия по отрасли на индустрията, изпъкват главно тези за горивото и петрола (с изключение на 1999 г.), като той има преобладаваща или водеща роля след 2003 г. Независимо че в ПЧИ на Русия преобладават тези за природните ресурси, чуждестранните инвеститори сега са мотивирани главно от пазарни фактори. Преди кризата макроикономическата, фискалната политика и политиката по дълга са водели до подобряване на инвестиционния климат в Унгария, докато увеличаващият се държавен контрол е имал негативен ефект. Бюрокрацията, лошата инфраструктура, корупцията и данъчната система продължават да бъдат главните пречки в това отношение. Преди началото на новия век правителството предприема няколко стъпки за насърчаване на чуждестранните инвестиции. По време на кризата и след нея открито е признато на най-високо равнище, че Западът се нуждае от ресурсите на Русия, както и от ПЧИ и тяхната модернизация. Що се отнася до ПЧИ от Унгария в Русия, макар и с малък относителен дял има определено значимо присъствие (в областта на енергетиката, финансите, строителството, фармацевтиката и агро-индустриалния сектор), които трябва да се запазят.

Доц. д-р Стоян Тотев (БАН) разгледа периферията на ЕС от гледна точка на икономически проблеми и възможности за балканските страни. Според него икономическият анализ показва, че големите различия в равнището на развитие между тези държави и средното равнище за ЕС влияят силно негативно върху тяхната икономическа ефективност. Балканският регион е икономически най-слабата европейска територия. Най-подходящата политика по отношение на него трябва да бъде тази, която се възползва от географското му разположение. По-конкретно е нужно, *първо*, да се засили сътрудничеството между държавите в региона и *второ*, участие на страните от Балканите в субрегионалните структури на черноморските икономически инициативи.

Докладът на *Иванка Петкова* (Институт за икономическа политика, София) се отнася до ефектите от различните валути и режимите на валутен курс в страните от бивша Югославия в условията на световната финансова и икономическа криза. След войната през 90-те години на миналия век в монетарен план тези страни имат да решават два важни въпроса – избор на национална валута и валутен режим. При все че на територията на бивша Югославия са избрани различни валути и режими, не се стига до неуправляема девалвация. През периода след началото на световната финансова криза (2007 г.) главните канали, които влияят върху икономическите отношения между тези държави, са обезценката на валутите им и еврото като легален техен заместител в част от страните.

Емпирични доказателства показват, че страните с гъвкав валутен режим могат да се възползват от обезценката поради ниското равнище на чувствителност на цените на експорта. В същото време обезценката увеличава инфлационните очаквания, а нарасналият лихвен процент прави кредита по-скъп, което намалява възможностите за производство на стоки за експорт. Обезценката на валутите разкрива потенциала им при кредитния риск, изискващ изпълнението на регулациите в корпорациите и натрупаните последици от лошото управление в предкризисния период. Ролята на еврото е видимо голяма за икономиките в региона. Фактичестката евроизация в някои от страните с национална валута доминира във формата на съхраняване на парични наличности в евро (както е в БЮР Македония и някои други - Сърбия и Хърватска) и във формата на банкови кредити (и депозити) в чуждестранна валута, главно евро. Официалната евроизация - както двустранна (в Словения), така и едностранна (в Черна гора и Косово), може да насърчи агентите на националния пазар (инвеститори и износители) да задълбочат сътрудничеството с другите страни от бивша Югославия, осигурявайки им адекватен потенциал и интереси да канализират своите усилия. И фактичестката евроизация, и официалната водят до елиминиране на транзакционните разходи по чуждестранните валути, което е сравнително предимство за износителите и инвеститорите от разглежданите страни.

В два от докладите са разгледани въпроси на енергетиката. *Атила Хугиес* направи аналитичен обзор на публикациите по стратегията на петролните и газовите корпорации. Той търси отговор на въпроса какво показват тези публично разпространени изследвания за развитието на стратегиите в началото на XXI век. По-конкретно върху кои енергийни източници и технологии се фокусират националните и международните компании по отношение на конвенционалните и неконвенционалните източници (петрол или газ, възобновими, течен газ, биогорива и т.н.). Друг въпрос е как се променя географското разположение на различните източници между 2000 и 2010 г. Освен това е важно да се знае как си сътрудничат националните и международните компании. Изводът на докладчика е, че има доста налична литература за стратегиите на национални и международни корпорации, които са фокусирани главно върху бъдещи очаквания и които предполагат хомогенност в двете групи корпорации. Макар въпросите да са от решаваща важност за петролните компании, липсват публикувани изследвания как отделните фирми се конкурират помежду си, как и дали техният фокус върху различни енергийни източници се изменя (например от петрол върху газ), какви технологии развиват те в отговор на предизвикателствата.

Д-р Виржиния Желязкова (БАН) представи доклад на тема "Новият енергиен проект на България – възможности извън границите". Изходна база на тезата ѝ е разположението на страната ни на кръстопът, което

може да бъде печеливш факт не само за България, но и за региона и дори извън него. Страната може да се реализира като посредник между Европа и Азия в енергийния сектор. В областта на енергийните проекти тези предимства могат да се реализират в следните главни насоки: като служи за енергиен център на региона, а също и за база за разпределяне на натуралния газ, получен от тръбопроводите от Русия и други страни на Изток; като експортира електричество, което е произведено от по-високотехнологично оборудване и в предстоящата да бъде изградена ядрена централа "Белене". Трябва да се отчита и сегашната ситуация на енергийния пазар, която кара европейските страни да търсят алтернативни пътища (коридори), а също и доставчици на енергийни ресурси. Дали ще успее България да се възползва от тази своя позиция и как, зависи на първо място от политическата воля.

Докладите в *третия панел* са посветени на въпроси на страните в рамките на ЕС. По стечение на обстоятелствата те се отнасят единствено за България.

Предмет на доклада на доц. д-р Пламен Чипев е излизането ни от кризата и по-конкретно анализ и критика на предприятията от правителството антикризисен план, който според автора още от самото начало не е ясно поставен. Като основна мярка за преодоляване на спада се разчиташе на рестриктивна бюджетна политика с рязко намаляване на разходите и замразени доходи, които са основни похвати на неолибералната политика. От по-подробния анализ на антикризисния план се вижда, че всъщност никога не е предвиждано да бъдат въведени част от описаните мерки, а някои са деформирани по странен начин. Развитието ни през последните месеци показва ясно, че политиката на правителството не е в състояние да осигури сериозен обрат в икономическите индикатори. Тя може да бъде приета като временен фактор за подобряване на положението, но не и да преодолее намаляващото потребление и да предизвика стимули и условия за икономически растеж. Според доц. Чипев е очевидно, че радикален отказ от идеите на неолиберализма е все по-неизбежен.

Докладът на доц. д-р Искра Христова-Балканска (БАН) се отнася до връзката между емиграцията и ПЧИ и тяхното влияние върху българската икономика. На сегашния етап на глобализация емиграцията и ПЧИ се разглеждат като важни явления, променящи факторната мобилност в международен аспект. За България е характерна масовата трудова миграция през последните две десетилетия, породена главно от икономически причини и нестабилната социална среда. Емиграцията на квалифицирана работна сила е довела до намаляване броя на висококвалифицираните специалисти. В същото време обаче в страната са постъпили значителни суми парични трансфери от емигрантите, които се използват от домакинствата главно за прехрана, образование, здравеопазване, спестявания и

т.н., с което се облекчават домакинските бюджети. Освен това България е привлякла чувствителен размер ПЧИ (преди икономическата криза), което допринася за нейния икономически растеж, а също и за ограничаване на отлива на работна сила. И двете явления оказват положително влияние върху икономиката на страната, но изпратените парични трансфери не могат да компенсират отсъствието и намаляването на човешките ресурси в икономически, демографски, социален и политически план. Драматичните промени в икономическата среда (излизане от кризата, високата безработица, ниското равнище на доходи и т.н.) налагат необходимостта от нов подход в икономическата политика, при който да се подобри миграционната политика, да се разшири потенциалът на България, което да доведе до по-добро усвояване на ПЧИ и да се създадат стимули за образованите българи в чужбина да инвестират в страната си паричните преводи. Това ще допринесе за инвестиране в стратегически и експортноориентирани икономически дейности, което би довело до задържане на квалифицираните работници в страната и намаляване на емиграционните потоци.

В доклада на *д-р Ирена Зарева* (БАН) са засегнати въпросите за важността на образованието и науката за социално-икономическото развитие. Акцентът е поставен върху малките страни в ЕС и по-специално България. Авторката очертава някои от основните важни проблеми в областта на образованието и науката в страната, като отбелязва липсата на работещи стратегии за тяхното развитие, финансовите бариери, трудностите с персонала, качеството на тези дейности и т.н. Тя посочва и някои възможности за преодоляване на съществуващите проблеми и бариери.

Проф. д-р ик. н. Росица Рангелова